

نقش بازرسی حساب در شرکت سهامی عام مطالعه تطبیقی حقوق ایران، فرانسه و ایالات متحده آمریکا

چکیده: شرکت سهامی عام، شکل حقوقی شرکتهای بسیار مهمی مانند تولید نفت، فولاد، صنایع شیمیایی، الکترونیک و غیره را تشکیل می‌دهد. این شرکت برای سرمایه‌گذاری نیاز به منابع مالی عظیم دارد؛ از این رو، صحت و درستی حسابهای شرکت سهامی برای جلب اعتماد مردم به سرمایه‌گذاری ضروری می‌باشد. این مقاله با توجه به اهمیت نقش بازرسی حساب در شرکت سهامی عام، به مطالعه تطبیقی وظایف وی در حقوق ایران، فرانسه و ایالات متحده می‌پردازد و در پایان، با توجه به نقش مهم بازرسی حساب در ایجاد جو اعتماد به سرمایه‌گذاری و بنابراین، توسعه اقتصاد ملی پیشنهادهایی ارائه می‌کند.

مقدمه

مطالعه مقررات راجع به وظایف و تکالیف بازرسی حساب^۱ در شرکت سهامی عام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا، این شرکت شکل حقوقی شرکتهای بزرگی مانند: پتروشیمی، صنایع فولاد، الکترونیک، بیمه، کشتی‌سازی، حمل‌ونقل و غیره را تشکیل می‌دهد. گاه سرمایه‌بعضی از این شرکتها از بودجه سالیانه کشوری مانند فرانسه بیشتر است. در حقیقت، آنها به منزله دولتی با قدرت اقتصادی در درون دولتها قرار گرفته‌اند. نظر به اینکه سهام هر شرکتی با توجه به عملکرد سنوات قبل و برنامه آینده و همچنین ترازنامه و

* دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

1. Accountant; Auditor; Commissaire aux comptes (بازرسی حساب)

حساب سود و زیان آن در بازار بورس ارزیابی و معامله می‌شود، بازرس حساب با تأیید صحت و درستی حسابهای شرکت نقش عمده‌ای در جلب اعتماد مردم و اشخاص سرمایه‌گذار ایفا می‌نماید.

در حقوق ایران، در بخش خصوصی، مقررات مربوط به بازرس یا بازرسان در مواد ۱۴۴ الی ۱۵۶ لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت^۱ مصوب ۱۳۴۷/۱۲/۲۴ و آئین‌نامه اجرایی آن در بهمن ۱۳۴۹ برای شرکتهای سهامی پیش‌بینی شده است. (۱)

در شرکتهایی که بیش از ۵۰ درصد سرمایه آنها به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم متعلق به دستگاههای تحت مالکیت عمومی است، انجام وظایف بازرس قانونی به عهده سازمان حسابرسی - که مقررات آن در ۱۳۶۲/۱۰/۵ و اساسنامه آن در ۱۳۶۶/۶/۱۷ به تصویب رسیده است - می‌باشد. (۲) سازمان صنایع ملی به‌طور استثناء در تبصره ۲ ماده ۳ اساسنامه خود، مصوب ۱۳۵۹/۹/۱۷، بازرسان و حسابرسیان یا مؤسسات حسابرسی از طرف سازمان را در حکم بازرسان متعهد وزارت امور اقتصادی و دارایی و بورس اوراق بهادار و سایر سازمانهای ذینفع دانسته و از شمول مقررات حاکم بر حسابرسیان رسمی و مؤسسات حسابرسی مربوط به سازمان مستثنا کرده است.

در حقوق فرانسه، از اول آوریل ۱۹۶۷، به‌موجب بند ۳ ماده ۲۲۲ قانون شرکتهای تجارتهی فرانسه^۲ در شرکت سهامی عام باید دست‌کم دو نفر بازرس حساب از بین بازرسان رسمی که نام آنان در فهرست مربوط آمده انتخاب گردند. بازرس حساب مأموریت دارد که دفاتر و اوراق شرکت را بررسی نموده، درستی و صحت حسابهای شرکت را کنترل کند. همچنین نامبرده مکلف است صحت اطلاعات داده‌شده در گزارش هیئت مدیره (یا هیئت مراقبت)^۳ و در مدارک ارسال‌شده به سهامداران در زمینه مالی و حسابهای شرکت را بررسی کند؛ بدون اینکه در امور راجع به مدیریت شرکت مداخله نماید (بند ۲ ماده ۲۲۸ ق.ش.ت.ف.).

در حقوق ایالات متحده آمریکا، طبق قانون فدرال ۱۹۳۳ مربوط به بورس اوراق بهادار،

۱. از این پس، ل.ا.ق.ت.

۲. از این پس با علامت اختصاری ق.ش.ت.ف. ذکر خواهد شد.

گواهی صحت و درستی اسناد مربوط به حساب شرکت توسط حسابرس مستقل پیش‌بینی شده است. همچنین گزارش حاوی اطلاعات مربوط به شرکت جهت ثبت در دفتر^۱ به کمیسیون بورس اوراق بهادار^۲ برای آگاهی مردم ارسال می‌گردد. قلمرو عملکرد حساب‌رسان متخصص S.E.C. براساس قانون ۱۹۳۴ بورس اوراق بهادار اصلاحی سال ۱۹۶۴^۳ توسعه یافته است. در ذیل به شرح وظایف بازرس در حقوق ایران، فرانسه و ایالات متحده آمریکا می‌پردازیم.

الف. وظایف بازرس در حقوق ایران و فرانسه

در حقوق ایران، بازرس شرکت سهامی عام از طریق مجمع عمومی عادی سالیانه طبق شرایط مندرج در آئین‌نامه اجرایی ماده ۱۴۴ ل.ا.ق.ت. انتخاب می‌شود. در حقوق فرانسه، بازرسان حساب از طریق مجمع عمومی مؤسس یا به موجب بند ۱ و ماده ۲۳۳ ق.ش.ت.ف. از طریق مجمع عمومی عادی سالیانه تعیین شده، به کمیسیون عملیات بورس^۴ اعلام می‌گردد. سهامداران اقلیت نیز که دارای یک‌دهم سرمایه کل شرکت باشند می‌توانند از دادگاه تجارت تقاضای عزل بازرس و تعیین جانشین وی را بنمایند (بند ۱ ماده ۲۲۵ ق.ش.ت.ف.). این ماده به استقلال عمل مجمع عمومی استثناء وارد می‌کند و در عین حال از حقوق سهامداران اقلیت حمایت می‌نماید؛ ضمناً در این زمینه باید دلایل کافی در مورد رد صلاحیت بازرس یا صحت عمل او، همچنین در مورد بی‌طرفی و عدم استقلال مشارالیه در مقابل اکثریت سهامداران وجود داشته باشد. (۳) ملاحظه می‌شود که قانونگذار به ثبات شغلی بازرس در مقابل سهامداران اکثریت کمک نموده است.

اول. الزام به کنترل

در ایران، بازرس یا بازرسان مکلف هستند درباره صحت و درستی صورت‌داری، صورت

1. Registration Statement
2. Securities and Exchange Commission (S.E.C)
3. Amendment Act of 1964
4. Commission des Operation de Bourse (C.O.B)

حساب دوره عملکرد و حساب سودوزیان و ترازنامه‌ای که مدیران برای تسلیم به مجمع عمومی تهیه می‌کنند اظهارنظر نمایند (مستفاد از قسمت اول ماده ۱۴۸ ل.ا.ق.ت.).

کلمات «صحت و درستی»^۱ با توجه به حقوق فرانسه دارای دو مفهوم جداگانه است که به منظور دقت عمل بازرسان و تشدید مسئولیت مدنی آنان پیش‌بینی شده است. منظور از اظهارنظر در صحت حسابهای شرکت این است که بازرس کلیه اوراق و اسناد را بررسی کرده، ملاحظه نماید که اسناد خلاف واقع یا مجعول در حسابها منظور نشده باشد؛ اما منظور از کلمه درستی، کنترل اعداد و ارقام مندرج در صورت حسابها و سایر مدارک می‌باشد تا از هرگونه اشتباه در محاسبه خودداری گردد. به عبارت دیگر، هیچ چیز نباید در فهرست حسابها از قلم افتاده باشد و نیز باید حسابها به‌طور روشن ارائه شده و اظهارنظر بازرس حتی‌الامکان نزدیک به حقیقت باشد. (۴)

قسمت دوم ماده ۱۴۸ ل.ا.ق.ت. بازرسان را به اظهارنظر درباره صحت مطالب و اطلاعاتی که مدیران در اختیار مجامع و سهامداران می‌گذارند ملزم می‌نماید.

بازرسان مکلف هستند تساوی حقوق صاحبان سهام از نظر حق پذیره‌نویسی، حق استفاده از سود، حق تقدم در پذیره‌نویسی سهام جدید شرکت، حق انتقال سهام، حق کسب اطلاع از حسابهای شرکت و گزارشهای مدیران و بالاخره، حق حضور و رأی در مجامع شرکت را رعایت نمایند.

دوم. نقش بازرس در رونق بازار بورس

۱. مقارن انقلاب صنعتی در اروپا و رشد روزافزون صنعت و تجارت، شرکتها و مؤسسات و صنایع بزرگ فعالیت خود را آغاز نمودند، لکن شکل‌گیری سرمایه‌های عظیم در گرو جذب سرمایه‌های کوچک بود که مانند قطرات باران سیلابی ایجاد کرده، چرخهای اقتصادی کشور را به حرکت درآوردند. به همین دلیل، سهام شرکتهای سهامی عام در اختیار افراد جامعه و طبقات محروم قرار گرفت تا با تعدیل ثروت، کشور نیز به اهداف بازرگانی خود برسد. سهام، اموال منقول محسوب می‌شود و به موجب ماده ۴۱ ل.ا.ق.ت.: «در شرکتهای سهامی عام نقل و انتقال

۱. La sincérité et l'exactitude

سهام نمی‌تواند مشروط به موافقت مدیران شرکت یا مجامع عمومی صاحبان سهام بشود.» بدین ترتیب، در شرکت سهامی عام، نقل و انتقال سهام بدون موافقت مدیران یا مجمع عمومی عادی صورت می‌پذیرد و این امر گردش سرمایه را تسهیل می‌کند و به سهامداران امکان می‌دهد که آزادانه آورده خود را در بخش دیگری سرمایه‌گذاری نمایند. نکته قابل توجه این است که انتقال سهم در شرکت سهامی باید در دفتر ثبت سهام شرکتها نیز به ثبت برسد؛ و الا هرگونه انتقال بدون رعایت قسمت اخیر، تنها بین طرفین معتبر بوده، در مقابل شرکت و اشخاص ثالث فاقد اعتبار خواهد بود (مستفاد از ماده ۴۰ ل.ا.ق.ت.). معاملات سهام شرکتهای سهامی عام از طریق بازار بورس اوراق بهادار صورت می‌گیرد. سهام، اوراق بهاداری هستند که با پذیره‌نویسی اشخاص یا خرید از طریق بورس اوراق بهادار در اختیار شخص قرار می‌گیرد. قانون تأسیس بورس اوراق بهادار، که در اردیبهشت ماه ۱۳۴۵ به تصویب رسیده است (۵)، در بند ۲ ماده ۱ خود می‌گوید: «اوراق بهادار عبارت است از سهام شرکتهای سهامی و اوراق قرضه صادر شده از طرف شرکتها و شهرداریها و مؤسسات وابسته به دولت و خزانه‌داری کل که قابل معامله و نقل و انتقال باشد.»

بازرس حساب، که در صحت و درستی ترازنامه و حساب سودوزیان و گزارش مدیران اظهار نظر می‌نماید، اعتماد سرمایه‌گذار را به شرکت جلب و خرید سهام را از بازار بورس تسهیل می‌نماید.

بورس، بازاری است که در آن اوراق بهادار دادوستد می‌شود و قیمت اوراق بهادار نیز به میزان عرضه و تقاضا تعیین می‌گردد و در کشورهای مختلف با توجه به میزان اعتماد مردم به عملکرد شرکت و صحت عمل بازرسی نسبت به سرمایه‌گذاری و مشارکت در واحدهای تولیدی و صنعتی و خدماتی، متفاوتی است.

در بورس اوراق بهادار، کارگزاران بورس سفارشات را که قبل یا به هنگام تشکیل جلسه بورس به آنان داده می‌شود اجرا می‌نمایند. بورس اوراق بهادار در ایران در تاریخ ۱۳۶۴/۸/۲ در تهران افتتاح گردید. (۶)

در جلسه ۱۳۷۱/۷/۲۷ (۱۹ اکتبر ۱۹۹۲) مجمع عمومی فدراسیون بین‌المللی بورس اوراق

بهادار^۱، که در شهر مکزیکو برگزار شده بود، عضویت کامل سازمان بورس اوراق بهادار تهران در فدراسیون پذیرفته شد. فدراسیون و دبیرخانه و اغلب کمیته‌های فرعی آن در پاریس می‌باشند. (۷)

ملاحظه می‌شود که مقررات راجع به بازرس یا بازرسان در حقوق ایران می‌تواند در جذب نقدینگی به بازار بورس از طریق خرید سهام نقش مهمی ایفا کند و اثراتی ضد تورمی در اقتصاد کشور داشته باشد و همچنین منابع مالی کافی برای واحدهای صنعتی و تولیدی کشور فراهم نماید. به عبارت دیگر، جلب اعتماد مردم به نحوه عملکرد شرکت می‌تواند در بازار بورس و همچنین میزان کسری بودجه و افزایش درآمدهای مالیاتی دولت تأثیر مستقیم بگذارد.

۲. در حقوق فرانسه، به منظور جلب مردم به خرید سهام شرکت‌های سهامی عام به بازار بورس باید اطلاعات مربوط به اوراق بهادار به‌طور صحیح در دسترس سرمایه‌گذار قرار گیرد. در فرانسه، کنترل این اوراق در اختیار کمیسیون عملیات بورس، که مقر آن در پاریس می‌باشد و طبق فرمان ۲۸ سپتامبر ۱۹۶۸ تأسیس گردیده، واگذار شده است. این کمیسیون هیئتی مرکب از ۵ عضو است. ریاست آن با تصویب‌نامه شورای وزیران برای مدت ۵ سال انتخاب می‌شود و چهار عضو دیگر برای مدت ۳ سال از طرف وزیر امور اقتصادی و دارایی تعیین می‌گردند. علاوه بر این ۵ عضو، یک نفر دیگر از طرف وزیر مزبور در جلسات کمیسیون شرکت می‌نماید و می‌تواند پس از تصمیم کمیسیون تقاضای بررسی مجدد بنماید. (۸)

این کمیسیون، کنترل خود را بر اساس مدارک دریافتی از شرکت‌های سهامی عام که وارد بازار شده‌اند اعمال می‌کند. بدیهی است بازرس حساب درباره صحت و درستی ترازنامه، حساب سود و زیان، گزارش هیئت مدیر یا هیئت مراقب و خلاصه‌ای از وضعیت عملکرد ۵ سال گذشته شرکت و برنامه آینده آن اظهار نظر می‌کند.

کمیسیون عملیات بورس مدارک مزبور را کنترل می‌کند و چنانچه بازرس حساب وظایف مربوط را طبق ضوابط شغلی انجام نداده باشد، مراتب را به مراجع قضایی اعلام می‌کند؛ زیرا صحت اطلاعات داده شده به خریداران سهام شرکتها برای جلب اعتماد آنان فوق‌العاده حائز اهمیت است و بازرس حساب باید از شایستگی شغلی کافی و صداقت برخوردار باشد. (۹)

نکته شایان توجه این است که در فرانسه، هیئت ملی حسابداران مقررات راجع به نحوه انتخاب بازرس و وظایف وی را تصویب می نماید.

در حقوق فرانسه، به استقلال فکری بازرس در اظهار نظر اهمیت خاص داده شده است، زیرا آنان می توانند با تشکیل شرکت مدنی یا شرکت با مسئولیت محدود به طور مستقل فعالیت نمایند.

کمیسیون عملیات بورس برای گزارش بازرس اهمیت زیادی قائل است و در صورت لزوم از آنان برای توضیح در مورد گزارش داده شده دعوت به عمل می آورد.

از مطاب فوق نتیجه می شود که کنترل بازرس حساب در مورد صحت و درستی حسابها و سایر گزارشهای شرکت، صحت اطلاعات داده شده به سهامداران و پس اندازکنندگان را تضمین می کند و بدین ترتیب، موجبات رونق بازار بورس را فراهم می سازد و از این طریق، تحولی در رونق خرید سهام شرکتها سهامی در داخل کشور و در بازارهای خارجی ایجاد می نماید. (۱۰)

برای رسیدن به این هدف طبق مواد ۱۳۳ و ۱۳۵ آئین نامه اجرائی قانون ۲۴ ژوئیه ۱۹۶۶ و ماده ۴۴۴ قانون شرکتها سهامی عام مکلف هستند اوراق زیر را، که مورد تأیید بازرسان حساب نیز هست، به کمیسیون عملیات بورس ارسال دارند (۱۱):

دستور جلسه مجمع عمومی، حساب بهره برداری عمومی، حساب سود و زیان، ترازنامه عملکرد گذشته و عندالاقضاء تابلویی مشتمل بر وضعیت مالی شعب شرکت و میزان مشارکت سهام آنها، ترازنامه مرکب، گزارش هیئت مدیره و هیئت مراقبت در صورت لزوم، گزارش خلاصه ای از وضعیت شرکت در طول مدت عملکرد و تابلویی از نتایج آن در ۵ سال گذشته به طور مجزا، پیشنهادها سهامداران و اطلاعات لازم در مورد مدیران با تعیین مشاغل آنان در ۵ سال گذشته و تعداد سهام آنان.

شایان توجه است که کمیسیون عملیات بورس مقررات مذکور را در مورد بورس پاریس و بورس شهرستانهای فرانسه اعمال می نماید.

ب. وظایف بازرس حساب در ایالات متحده آمریکا

به موجب قانون بورس اوراق بهادار اصلاحی سال ۱۹۶۴، کلیه شرکتهایی که بیش از ۵۰۰ سهامدار دارند و سرمایه آنها بیشتر از یک میلیون دلار است، باید از مقررات شرکتهای پذیرفته

شده در بورس پیروی نمایند. نکته شایان توجه این است که طبق مقررات بورس، اوراق مربوط به حسابهای شرکت از قبیل ترازنامه و حساب سود و زیان و عملکرد شرکت در گذشته باید توسط بازرسان حساب، قبل از انتشار، تأیید شوند و در پی آن، کمیسیون بورس اوراق بهادار (۱۲) صحت اوراق دریافتی از شرکتها را مجدداً کنترل می‌کند و در صورت مشاهده تخلف از ناحیه حسابرسان و شرکتها، می‌تواند از معاملات سهام آنها با صدور دستور توقف^۱ جلوگیری به عمل آورد. به علاوه، کمیسیون مزبور اختیار دارد که با مراجعه به دادگاه، عملیات بورسی سهامی را که درباره آن اطلاعات نادرست از طرف حسابرسان منتشر گردیده است متوقف سازد. (۱۳)

کمیسیون بورس اوراق بهادار مجاز است در مراجع قضائی از سهامدارانی که با اعتماد به گواهی حسابرس و شرکت، اطلاعات ناصحیح دریافت نموده‌اند در دادگاه دفاع نماید.

اول. اقدامات بازرسی حساب (حسابرس)

در ایالات متحده آمریکا، هر شرکتی تحت دو نوع کنترل قرار دارد: کنترل داخلی شرکت که توسط حسابرس خصوصی^۲ صورت می‌پذیرد و کنترل خارجی که به وسیله حسابرس عمومی^۳ که از طرف دولت به رسمیت شناخته شده است و فقط مأموریت حسابرسی دارد انجام می‌شود. (۱۴) بازرسی اخیرالذکر، برخلاف حقوق انگلیس و فرانسه، حق دعوت مجمع عمومی را در صورت لزوم ندارد.

نکته قابل توجه این است که کمیسیون بورس اوراق بهادار در حدود مقررات معروف به Regulation S-X به حرفه بازرسان توجه خاصی دارد و مراقب می‌نماید که اشخاص اخیر از شایستگی کافی در انجام وظایف خود برخوردار باشند. از طرف دیگر، سازمان شغلی حسابرسان نیز در صحت کار اعضای خود دقت لازم به عمل می‌آورد تا اعتماد مردم نسبت به آنان سلب نشود. (۱۵)

کمیسیون بورس اوراق بهادار می‌کوشد در تنظیم حسابهای شرکت، اصول حسابداری

1. Stop order
2. Private accounting or managing accounting
3. Certified public accountant

رعایت شود و کیفیت آن توسط سازمان حسابرسی عمومی^۱ روزبه‌روز بهتر شود. تذکر این نکته ضروری است که سازمان اخیر انجمن فدرال است و وظایف خود را با همکاری کمیسیون بورس اوراق بهادار انجام می‌دهد و برای رسیدن به این هدف دستورالعملهایی جهت کنترل حسابها و پیشبرد فن مربوط به اصول حسابداری و توسعه قلمرو اطلاعات مربوط به عملکرد شرکتها صادر می‌کند.

مدت مدیدی است که بورس نیویورک از بازرس می‌خواهد که گزارش سالیانه شرکت را که برای عامه منتشر می‌گردد تأیید کند و صحت آن را گواهی نماید تا بدین ترتیب، مردم با اعتماد به طرز کار و وضعیت مالی شرکت به طرف بازار بورس اوراق بهادار جذب شده، با خرید سهام در رونق واحدهای تولیدی و صنعتی و خدماتی مشارکت نمایند. بازرسان باید در اعلام نظر خود راجع به حسابهای شرکت مطمئن شوند که گزارش شرکت صادقانه تنظیم و به آنان ارائه گردیده است.^۲ برای رسیدن به این هدف، بازرسان می‌توانند تحقیق لازم را در مورد ترازنامه و سایر مدارک مربوط انجام دهند. در غیر این صورت، چنانچه پس از تأیید حسابها توسط بازرس، سهل‌انگاری یا نقلی مشاهده گردد، بازرس از نظر مدنی یا جزایی مسئول بوده، تحت تعقیب قانونی قرار می‌گیرد. توضیح آنکه در ایالات متحده آمریکا، حسابرسان متخصص از سالها پیش با استقلال فکری و صداقت حسابهای شرکت را تأیید کرده و در عمل شایستگی خود را به اثبات رسانده‌اند. در این زمینه سازمان شغلی و کمیسیون اوراق بهادار نیز تلاش نموده‌اند که ترازنامه و حساب سود و زیان و عملکرد شرکت در گذشته و برنامه آینده آن با صحت و درستی و در نظر گرفتن شرافت شغلی تأیید شود تا موجبات بدبینی سرمایه‌گذار فراهم نگردد.

در ایالات متحده آمریکا، بر اثر مساعی کمیسیون اوراق بهادار و عملکرد بازرسان، اکثریت مردم به طرف سرمایه‌گذاری در بازار بورس جذب شده‌اند. آقای کیسی^۳ در این مورد می‌گوید که نیمی از مردم آمریکا پول خود را برای خرید سهام شرکت یا سرمایه‌گذاری به‌طور غیرمستقیم از طریق وجوه صندوق بازنشستگی، بیمه و شرکتهای سرمایه‌گذاری به جریان

1. American Institute of Public Accountants (A.I.P.A.)

2. Fairly presented

3. Casey

انداخته‌اند. (۱۶)

در اینجا این سؤال مطرح است که آیا اقلیت سرمایه‌گذاران در مقابل اکثریت از حمایت قانونی برخوردارند یا خیر. اقلیت سرمایه‌گذاران می‌توانند رعایت جانب امانت و درستی را از طرف دست‌اندرکاران شرکت در اجرای قواعد Rules X-lob-5 و عملیات آنان درخصوص اوراق بهادار از دادگاه بخواهند. به علاوه، قوانین تدابیر دیگری برای تقویت حقوق اقلیت سرمایه‌گذار در مقابل سوءاستفاده اکثریت پیش‌بینی کرده است تا آنان بتوانند بر مبنای انصاف از دادگاه، صدور دستور توقف عملیات فروش اوراق بهادار در بورس و انحلال شرکت را تقاضا کنند. (۱۷)

رویه قضائی دادگاهها قواعد مذکور را تفسیر نموده و قلمرو اطلاعات داده شده راجع به ترازنامه، حساب سود و زیان و گزارش عملکرد شرکت از طرف شرکت سهامی به سرمایه‌گذاران را مشخص کرده است. دادگاه استیناف پس از رسیدگی به پرونده شرکت تگزاس گلف سولفور^۱ اظهار نظر کرد که دست‌اندرکاران شرکت مزبور رعایت صداقت و امانت را در امور شرکت ننموده‌اند و اطلاعاتی که در زمینه عملکرد شرکت در اختیار سرمایه‌گذاران قرار داده‌اند نادرست، ناقص یا اغفال‌کننده بوده و خرید و فروش سهام در بازار بورس بر اساس اطلاعات نادرست منتشره صورت گرفته است؛ بنابراین، در قبال طرفین معامله مسئولیت مدنی دارند. در نتیجه، در پرونده مطروحه، قواعد Rules lob-5 از طرف شرکت مزبور نقض گردیده و شرکت مذکور به پرداخت ۲/۷ میلیون دلار ضرر و زیان و استرداد منافع به دست آمده با بهره ۶ درصد به نفع زیان‌دیدگان محکوم شده است.

ملاحظه می‌شود که قواعد مذکور وسیله حمایتی مؤثری در اختیار اقلیت سهامداران است و آنان می‌توانند با طرح دعوی در دادگاه، صحت و درستی عملیات حسابهای شرکت را کنترل نمایند. نکته جالب توجه این است که مطابق قواعد مذکور، بار دلیل بر عهده کسی است که مکلف به رعایت جانب صداقت و درستی می‌باشد؛ ولی چنانچه سهامداران تقاضای بازرسی از حسابهای شرکت را بنمایند، اثبات تخلف بر عهده سهامداران مزبور می‌باشد. به علاوه،

کمیسیون اوراق بهادار در ایالات متحده آمریکا، برخلاف اداره تجارت و صنعت^۱ در انگلستان، می‌تواند تقاضای تعقیب مدنی و جزایی یا تصفیه اموال شرکت متخلف را از دادگاه بنماید و برای کمک به سهامدار خواهان، در امور مدنی اختیار دارد جهت همکاری و معاضدت قضایی به همراه وی در دادگاه حاضر شود.^۲

کمیسیون مذکور در موارد ارتکاب جرم از طرف شرکت به دادستان کل اعلام جرم می‌کند و دعوی جزایی را دنبال می‌نماید و در عین حال می‌تواند از دادگاه تقاضای انحلال شرکت متخلف از مقررات را بنماید. به موجب آرای صادره، قضات در این زمینه به نظر کمیسیون توجه می‌کنند. با عنایت به مراتب فوق، در ایالات متحده آمریکا پیش‌بینی حق طرح دعوی توسط سهامداران برای کنترل حسابهای تنظیمی توسط شرکت و گواهی بازرسان و همچنین عملکرد دست‌اندرکاران شرکت، تأسیس جدیدی برای کنترل صحت و درستی مدارک منتشره از طرف شرکت سهامی عام می‌باشد.

از طرف دیگر، اختیارات تفویض شده به کمیسیون اوراق بهادار، از قبیل بازرسی شرکتها، صدور دستور توقیف خرید و فروش اوراق یا تعلیق نرخ‌گذاری سهام شرکت متخلف و معاضدت قضایی به سهامداران زیان‌دیده، موجبات جلب اعتماد مردم را به سرمایه‌گذاری فراهم نموده است.

با توجه به اهمیت کمیسیون اوراق بهادار، که در حقوق ایران چنین تأسیسی وجود ندارد، ذیلاً به وظایف کمیسیون مزبور می‌پردازیم؛ شاید از نظر مطالعه تطبیقی در حقوق داخلی مورد استفاده واقع شود. مشابه چنین نهاد حقوقی چنانچه اشاره شد در فرانسه به نام کمیسیون بورس اوراق بهادار و در انگلستان اداره تجارت و صنعت و در بلژیک کمیسیون بانکی^۳ است.

دوم. وظایف کمیسیون اوراق بهادار

پس از اجرای قانون اصلاحی ۱۹۶۴ مربوط به اوراق بهادار، انتشار حسابها و سایر مدارک شرکتهای سهامی توسعه پیدا کرد تا سهامداران و سرمایه‌گذاران از نحوه کار شرکتهای مزبور

1. Department of Trade and Industry (D.T.I.)

2. Amicus curiae

3. Commission Bancaire (C.B.)

باخبر شده، با اعتماد نسبت به خرید سهام مبادرت ورزند. بدین منظور، نه تنها شرکتهای پذیرفته شده در بورس، بلکه سایر شرکتهایی که میزان معاملاتشان از یک میلیون دلار بیشتر است و پانصد سهامدار داشته باشند، مکلف هستند که از مقررات فوق پیروی کنند و در هر شش ماه گزارشی، علاوه بر گزارش سالیانه، از عملکرد خود به کمیسیون اوراق بهادار تقدیم کنند.

قانون فدرال ۱۹۳۳ بورس اوراق بهادار، شرکتهای پذیرفته شده در بورس را از انجام اعمال زیر منع کرده است:

- اقدام به پیشنهاد خرید یا تعویض اوراق بهادار، بدون ارائه مدارک لازم برای ثبت در دفتر مخصوص؛ و

- فروش اوراق بهادار به مردم قبل از انجام تشریفات فوق.

توضیح اینکه، ثبت در دفتر به منظور آگاهی مردم و کمیسیون است و هرگونه پذیره نویسی بدون انجام تشریفات فوق فاقد اعتبار می باشد. (۱۸)

کمیسیون اوراق بهادار در مورد شرکتهای پذیرفته شده در بورس و تعداد زیاد شرکتهایی که فعالیت مهم دارند ولی هنوز در بورس وارد نشده اند، دارای اختیارات زیر می باشد:

- وضع مقررات لازم در توسعه قانون فدرال؛

- بازرسی و تحقیق، در صورت احراز تخلفات، از شرکتهای برای حفظ حقوق سهامداران؛

- کنترل صحت و درستی اطلاعات واصله از شرکتهای به منظور ثبت در دفتر و درخواست

تکمیل آنها در صورت وجود نقائص؛

- صدور دستور توقف عملیات در صورت تخلف شرکتهای از انتشار اطلاعات لازم برای

آگاهی سهامداران و مردم؛

- اقامه دعوی علیه شرکتی که مقررات مربوط را نقض نموده است و دادگاه در این مورد با

صدور دستور اجرا^۱ شرکت مزبور را ملزم به رعایت مقررات می نماید و تخلف از این دستور مستوجب مجازات جزایی سنگین می باشد؛ و

- طرح دعوی جزایی علیه اشخاصی که ترازنامه، حساب سود و زیان و سایر اطلاعات

مربوط به شرکت را خلاف واقع یا ناقص امضاء کرده و برای ثبت در دفتر ارائه نموده‌اند، به شرط آنکه ثابت نماید اشخاص مذکور آگاهانه مرتکب چنین تخلفی شده‌اند؛ بار دلیل در این زمینه به عهده کمیسیون می‌باشد. مرتکب پس از اثبات جرم به مجازات ۵ سال حبس و ۵۰۰۰ دلار جزای نقدی محکوم می‌گردد و از نظر مسئولیت مدنی اشخاص مذکور به نحو تضامنی جوابگو می‌باشند.

تمام تدابیر مذکور که به وسیله کمیسیون اوراق بهادار اتخاذ می‌گردد فقط به منظور جلب اعتماد سهامداران و مردم به بازار بورس و سرمایه‌گذاری در آن می‌باشد.

کنگره ایالات متحده آمریکا به کمیسیون عملیات بورس با تفویض نمایندگی اختیار داده است که قانون فدرال را اجرا و به منظور تکمیل آن مقررات لازم را وضع کند. (۱۹) در حقوق فرانسه و انگلیس، چنین اختیاراتی به کمیسیون عملیات بورس و دپارتمان تجارت و صنعت داده نشده است.

قانون اوراق بهادار ۱۹۳۴ کمیسیون را مکلف می‌کند که معاملات سهام را در بورس کنترل نماید. نکته شایان توجه این است که خود سازمان بورس متخصصان متعددی دارد که قبلاً ترازنامه، حساب سود و زیان و گزارش بازرسان و عملکرد شرکت را تجزیه و تحلیل مالی و اقتصادی می‌کنند و در مورد صحت و سقم اطلاعات و مدارک مزبور قضاوت می‌نمایند تا سرمایه‌گذار بتواند با اطمینان کامل از میزان سودآوری شرکتها به خرید سهام مبادرت ورزد. اقدامات کمیسیون و متخصصان، که متجاوز از ۳۰۰۰۰ نفر هستند، برای مدیران شرکتها نیز ایجاد نظم می‌کند و به رونق فعالیت آنان کمک شایانی می‌نماید. (۲۰) برای کنترل مدیران و دست‌اندرکاران شرکت، کمیسیون اختیار دارد که آنان را از خرید سهام شرکت خود منع کند. در اجرای ماده ۱۰-b و ۱۶ قانون ۱۹۳۴، کمیسیون عملیات بورس پس از وصول مدارک و اطلاعات لازم به وسیله شرکتها، توسط متخصصان امور مالی خود، گزارشی ماهانه از وضعیت حسابها، که به تأیید بازرس حساب رسیده، میزان عملیات و انواع اوراق و غیره برای اطلاع عامه منتشر می‌کند و کمیسیون به طور مرتب در معاملات سهام نظارت کافی می‌نماید.

نتیجه و پیشنهاد

در حقوق ایران، ماده ۱۴۴ ل.ا.ق.ت. انتخاب و عزل بازرس را توسط مجمع عمومی سالیانه

پیش‌بینی کرده است و در آئین‌نامه اجرائی مربوطه، شرایط شایستگی شغلی او را احصاء نموده است؛ ولی تأکید بر این است که بازرس دارای ۵ سال سابقه کار و تحصیلات لیسانس مرتبط با موضوع شرکت باشد؛ به علاوه، در وزارت امور اقتصادی و دارایی آزمایش تخصصی لازم را گذرانده باشد. به هر حال، تاکنون این آئین‌نامه به اجرا گذاشته نشده است. از طرف دیگر، ثبات شغلی بازرس در ماده ۱۴۴ تأمین نشده است تا بتواند با استقلال فکری در صحت و درستی حسابها و گزارشهای مدیران اظهار نظر نماید، زیرا مجمع عمومی می‌تواند (با توجه به اینکه مدیران در آن اکثریت آراء دارند) بدون هیچ‌گونه دلیل و مدرکی بازرسی را که برخلاف تمایلات آنان عمل کرده عزل نماید. به نظر می‌رسد بهتر است شرط ارتکاب تقصیر بازرس برای عزل وی در ماده ۱۴۴ پیش‌بینی شود تا بازرس معزول بدون تقصیر بتواند زیان وارده را از شرکت و سایر فاعلین زیان مطالبه کند.

در حقوق فرانسه و ایالات متحده آمریکا، ثبات شغلی برای بازرسان پیش‌بینی شده است و آنان پس از طی دوره‌های تخصصی و گذراندن آزمایشهای مربوط به صورت واحدی مستقل (مانند کانون وکلای کارشناسان) که هیچ‌گونه وابستگی به شرکت سهامی عام ندارد عمل می‌کنند.

در حقوق ایران، سازمانی مانند کمیسیون عملیات بورس در فرانسه یا کمیسیون اوراق بهادار در ایالات متحده آمریکا یا اداره تجارت و صنعت در انگلستان وجود ندارد. سازمانهای مذکور با داشتن استقلال حقوقی، از بازار بورس پاریس، نیویورک یا لندن مجزا هستند و کنترل بازار بورس و فعالیت شرکتهای بزرگ صنعتی، تولیدی و خدماتی را که در شکل حقوقی شرکت سهامی عام تأسیس شده‌اند عهده‌دار هستند. شرکتهای سهامی عام مکلف هستند که حداقل در هر سال مالی، گزارشی کامل از حسابهای شرکت و فعالیت مدیران و عملکرد سنوات گذشته و برنامه آینده خود به کمیسیون تقدیم نمایند و آنگاه متخصصان سازمانهای فوق به تجزیه و تحلیل وضعیت شرکتهای پذیرفته شده در بورس و نرخ‌گذاری سهام آنها می‌پردازند تا چیزی از قلم نیفتاده باشد و امری خلاف واقع نوشته نشده باشد. تجربه نشان داده که کنترل صحت و درستی حسابهای شرکت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و موجبات جلب اعتماد مردم را نه تنها در داخل کشور بلکه در خارج از قلمرو سیاسی کشور برای سرمایه‌گذاری فراهم می‌آورد. وقایع سال ۱۹۶۹ در مورد ورشکستگی شرکتهای بزرگ در ایالات متحده آمریکا، به خصوص

شرکت پن سنترال^۱، و به هم ریختگی بازار بورس و سقوط سودآوری سایر شرکتهای نشان داد که کمیسیون اوراق بهادار باید دقت بیشتری در صحت و درستی حسابهای شرکت و گزارش بازرسان حساب و عنداللزوم آموزش آنان به عمل آورد..

به نظر می‌رسد که اصلح است در حقوق ایران سازمانی دولتی با استقلال حقوقی مشابه حقوق فرانسه یا ایالات متحده آمریکا یا سایر کشورها، مانند انگلیس یا بلژیک، تأسیس شود تا بتوان نسبت به کنترل اوراق بهادار و عملیات بورس و بازرسان اقدام جدی به عمل آورد و مردم با اعتماد بیشتر به سرمایه‌گذاری در واحدهای بزرگ مشارکت نمایند. بدین ترتیب، با بالا رفتن قدرت تولید در کشور نه تنها نیاز مصرفی جامعه تأمین می‌شود، بلکه با افزایش صادرات، منابع درآمد ارزی فوق‌العاده‌ای برای کشور فراهم می‌شود. به یاد داشته باشیم که در دنیای امروز، قانون در کلیه مسائل اقتصادی نقش درجه اول را ایفا می‌کنند.

یادداشتها

۱. محمود عرفانی، *حقوق تجارت* (جلد دوم، چاپ هفتم، تهران: انتشارات ماجد، ۱۳۷۴)، ص ۱۸۴ تا ۱۹۶؛ و *مجموعه قوانین تجارت* (مجموعه شماره ۱، چاپ دوم، تهران: انتشارات ماجد، بهار ۱۳۷۴)، ص ۶۰ الی ۶۳ و ص ۱۰۵ تا ۱۰۷.
۲. عرفانی، پیشین، ص ۱۸۸ و ۱۸۹، *روزنامه رسمی*، ش ۱۱۳۳۸ (۱۳۶۲/۱۱/۶) و ش ۱۲۴۱۹ (۱۳۶۶/۷/۲۳).
3. Paris 11 juillet 1969, G.P. 1969. 2, p.128.
۴. عرفانی، پیشین، ص ۱۹۱.
۵. *روزنامه رسمی*، ش ۶۲۴۷ (۱۳۴۵/۵/۱۱)؛ و *مجموعه قوانین سال ۱۳۴۵*، ص ۱۲۰.
۶. ستوده تهرانی، *حقوق تجارت* (جلد سوم، تهران: دهخدا، ۱۳۴۶)، ص ۱۲۹-۲۲۰.
۷. سازمان کارگزاران بورس اوراق بهادار تهران، *سالنامه ۱۳۷۱*، ص ۴۱-۴۲.
۸. بند ۲ از ماده ۲ فرمان دولتی ۲۸ سپتامبر ۱۹۶۸، *روزنامه رسمی*، ش ۹۵۸۹ (۲۹ سپتامبر ۱۹۶۷).
9. J. Guyenot, "La Commission des Operations de Bourse et l'information des porteurs de valeurs mobilières sur l'activité et les résultats des sociétés", *Gaz. pal.* 1973, p.160, et s.
10. F. Lemeunier, *La réforme des sociétés commerciales* (vol.2, Paris: Cujas, 1967),

p.351.

11. F. Lefebvre, *Memento pratique des sociétés commerciales* (Paris: Edmons juridique lefebvre, 1974), p.305., et s.

۱۲. این کمیسیون مأموریت دارد که قانون فدرال راجع به اوراق بهادار و کنترل آنها را به اجرا گذارد؛ در ضمن کمیسیون مزبور دارای اختیارات تقنینی و بازپرسی است.

13. M. Cohen, "Truth in Securities Revised", *The Modern Law Review* (May 1966), p.12.

14. W. T. Porter, J. Burton, "Auditing in the U.S.A., Past, Present, and Future", *The Accountants Magazine* (Dec. 1970), p.608.

15. A. Barr, "The U.S. Securities and Exchange Commission and the Accounting Profession", *The Accountant's Magazine*, 1969, p.210, et s.

16. M. Casey, "L'information des actionnaires aux Etats-Unis et en Europe", *Rev. France Compt.*, 1972, p.217.

17. L. Loss, "Le concept de fiducie appliqué aux opérations des dirigeants sur les titre de leur société dans le droit des Etats-Unis", *Rev. Inter, dr. Copmt.*, 1969, p.743.

18. Les exigences en matière d'information du public, *Brochure de la C.O.B.*, p.2.

19. Articles 11, 12 L.1934

20. Casey, *op.cit.*, p.276.